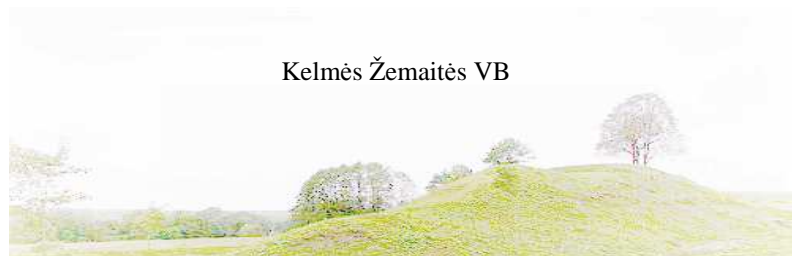

908 (474.5)
Pi - 66

KELMĒS ŽEMAITĒS VIEŠOJI BIBLIOTEKA

Piliakalniai

Kelmės Žemaitės VB

2004

KAIP ATsirADO PILIAKALNIAI

Piliakalniais yra vadinamos kalvos, ant kurių gilioje senovėje būdavo statomi kariniai įtvirtinimai- pilys, kad lengviau apsiginti nuo kraštų užpuolusių priešų. Todėl piliakalniams būdavo parenkamos patogios vietos gynybai. Paprastai tai būdavo klaneliai, esantys upių santakose, upių vingiuose, prie ežerų ar jų salose, pelkėse. Kad priešui būtų sunkiau šias vietas užimti, paprastai tokios kalvos būdavo pritaikomos gynybai: nukasami kalvų šlaitai, kad jie būtų statesni, sukasami aukšti pylimai, iškasami ir vandens prileidžiami perkasai. Todėl piliakalniai tuo ir skiriasi nuo paprastų kalvų, kad jie turi pastebimas žmogaus veiklos žymes.

Pagal geografinę padėtį piliakalniai skirstomi į krantinio ir kalvinio tipo piliakalnius. Jei piliakalnis įrengiamas sunkiai prieinamoje kalvoje jis bus kalvinio tipo, o jei upių bei ežerų iškyšulyje –krantinio tipo. Krantinio tipo piliakalnių mūsų rajone daugiausia. Tai Piliukas, įrengtas Kražantės ir bevardžio upelio santakoje, tai Bridvaišio piliakalnis prie Gauštvinio ežero, Kalniškių, Papilalio ir t.t. Tuo tarpu kalvinio tipo piliakalniai sutinkami retai. Tai- Sirvydų, Mockaičių piliakalniai.

Piliakalniai atsirado apie pirmojo tūkstantmečio prieš mūsų erą vidurį. Todėl seniausi piliakalniai yra įtvirtintos bendruomenių gyvenvietės. Kintant gamybai dalis piliakalnių buvo apleista, o kiti – naudoti kaip pilys per pavojų apsiginti ir turtui saugoti. O dar vėliau dalis piliakalnių tapo feodalų pilimis. Šalia pilių pašlaitėse atsirado kaimai, vėliau virtę įtvirtintais papiliais. Pilys

Sudarė Idalija Stankienė
Kompiuteriu rinko ir maketavo Birutė Špukienė

Kelmės Žemaitės viešoji biblioteka
© 2004

sunyko XIII – XIV a. kovose su kryžiuočiais. Ir liko tik piliakalniai.

Dabartiniu metu piliakalniai skirstomi pagal visuomenės vystymosi laikotarpius: piliakalniai-gyvenvietės, piliakalniai – slėptuvės ir piliakalniai – tvirtovės.

Seniausi piliakalniai yra piliakalniai - slėptuvės. Jie pradėti rengti žalvario amžiaus pabaigoje ir ypač ankstyvajame geležies amžiuje (XVIII a. prieš mūsų erą – iki mūsų eros pradžios). Vystantis žemdirbystei, kaupėsi giminėse turtas, kurį reikėjo saugoti nuo kaimynų. Reikėjo stiprinti gyvenvietes, todėl jas rengė kalvose, krantų iškyšuliuose. Būdavo nukasami šlaitai, sukasami pylimai. Tokiuose piliakalniuose gyveno šeimyninės bendruomenės, kurios vedė bendrą ūkį. Toks piliakalnis - gyvenvietė buvo Šeduviškė. Čia nėra didesnių įtvirtinimų apart geros geografinės padėties. Aplinkui esančios pelkės patikimai saugojo priėjimą prie piliakalnio. Piliakalnio aikštelė – 1670 m, o tai leido įrengti pastovią gyvenamą vietą.

Vystantis visuomenei ir atsiradus teritorinei bendruomenei, šeimos, ieškodamos patogesnių žemdirbystės plotų, palieka piliakalnius ir apsigyvena prie verslaviečių. Jie slėpdavosi piliakalniuose tik užpuolus priešui. Tam tikslui panaudodavo arba ankščiau gyventą piliakalnį ir jį labiau įtvirtindavo, arba įrengdavo kitą. Supilami tvirtesni pylimai, užtveriamos tvoros, iškasami grioviai. Tokių piliakalnių-slėptuvių kultūrinis sluoksnis labai nežymus. Šios rūšies piliakalniai buvo naudojami mūsų eros I-IV amžiais.

Ryškus piliakalnio - slėptuvės pavyzdys Kelmės rajone - Burbaičių k. (Grimzių sen.) esantis Piliukas. Šis

piliakalnis įrengtas sunkiai prieinamoje vietoje prie Kražantės upės ir bevardžio jos intako daubos. Prieinama pietų pusė apsaugota 10 m. aukščio pylimu.

Labai statūs šlaitai, kurie buvo nukasti tvirtinant piliakalnį. Pietvakarių šlaitų nuožulnumas siekia 49°. Palyginti maža, vos 150 m² aikštelė pavojaus metu buvo naudojama žmonėms bei turtui paslėpti. Burbaičių piliakalnio kultūriniame sluoksnyje randama keramikos, puodų, šukių, žalvario ir titnago dirbinių.

Piliakalniai - tvirtovės yra patys vėlyviausi piliakalniai. Būdingas šių piliakalnių požymis: didelė iki 2500 m² ploto aikštelė kur stovėjo medinės feodalų pilys. Jos buvo feodalų valdovų teritorijų centrai. Kelmės rajono Pagryžuvio piliakalnis kaip tik ir atitinka šios rūšies piliakalnio - tvirtovės bruožus. Tai 15 m. aukščio kalva kairiajame Gryžuvos upelio krante, puikios gamtinės kliūtys. Ovalią 20 x 30 m dydžio aikštelę juosia 3 m. aukščio pylimas. Aikštelėje, be abejo, stovėjo medinė feodalo pilis. Aikštelę po 15-20 cm žemių sluoksniu dengia nedidelių akmenų grindinys. Kultūriniame sluoksnyje randama anglių ir apdegusių akmenų. Vakarinėje piliakalnio dalyje pastebimi priešpilio pėdsakai. Į vakarus nuo piliakalnio yra sargybos kalnelis.

Piliakalniai yra vieni iš įdomiausių archeologinių paminklų. Bet jų praeitis, net pilių vardai jau seniai pamiršti ir jie vadinami tiesiog piliakalniais, (Bulavėnų piliakalnis ir t.t.), o dažniausiai tiesiog pilikėmis (Papilalis), pilimis (Pašakarnio Pilė, Skogalio Pilė, Varnopelkės Pilis). Kartais vadinami ir švedkalniais (Paprudžiai) arba tiesiog kalnais (Pagryžuvio pilies kalnas, Papilialio kalnas).

Tik vienas kitas piliakalnis tebevardinamas tikruoju vardu: (Biržės kalnas – Kalniškiuose, Vainikės kalnas – Gaučiškėje, Bliūzo kalnas – Flerijoniškėje, Meilės kalnas – Plūščiuose). Vėliau kai kurie piliakalniai turėjo kitą paskirtį: buvo įrengiamos kapinės, statomos koplyčios, kryžiai, teisiami t.y. kariami ar deginami žmonės (pav., ant Kalniškių piliakalnio degintos raganos). Dėl tos priežasties kai kurių piliakalnių atitinkamai pasikeitė ir pavadinimai. Ant Pagryžuvio piliakalnio reformacijos laikais buvo pastatyta Kalvinių bažnyčia, todėl jis dar vadinamas ir Kalvinkalniu. Ant Pažvarkulio piliakalnio stovėjusi koplyčia. Ir dabar jis vadinamas Koplyčkalniu. Baudžiovos laikais Vašilėnų kaime ant piliakalnio kabojo varpas, kuriuo kviesdavo žmones į dvaro darbus. Ir kalnas gavo Varpklanio pavadinimą. Dėl tos pat priežasties Pašimšės piliakalnis pramintas Skambalo kalnu.

Ant Užvenčio Pilikės buvo liuteronų kapinės, todėl jis vadinamas Vokytkaalniu. Ant Kartuvių kalno ponai kardavo baudžiauninkus, o ant Devunmačės (Gineikiai) - auga to pat pavadinimo augalas. Daugvėrėje (Bumbulių k.) gyvenę įvairių tikėjimų žmonės (viera-tikėjimas). Bukantiškės piliakalnis vadinamas Piltine, mat buvo manoma, kad jis senovėje yra žmonių supiltas. XX a. dalis piliakalnių gavo modernius vardus, pav. Birutės piliakalnis (Kubilių k.), Meilės kalnas (Plūščių k.). Yra ir įdomiais pavadinimais piliakalnių: Ožnugaris (Visgailių k.), Raganinės (Aukštiškių k.), Gaidžiupilė (Pavėžupio k.), Maušakalnis (Žeberių k., nuo žodžio „ Mūšis“), Levo kalnas (Katariškiškiuose), Sūdkalnis (Šunikių k. nuo žodžio „ suditj“ – teisti), Spunstis (Paspasčio k., nuo žodžio „ spastai“)

ir t. t. Dėl amžių sanklodos yra piliakalnių, kurie vadinami net keliais vardais: Flerijoniškės piliakalnis vadinamas ir Bliūzo kalnu, ir Sklepkalniu, Kalniškių piliakalnis - Biržės ar Spakainasties (o senovėje net Romuvos), Šunikių - Sudkalniu arba Mikuto kalnu ir t.t.

Piliakalniai turėjo įtakos ir vietovardžiams susidaryti. Yra Papilių kaimas Pakražančio apylinkėje, kuriame yra piliakalnis vadinamas Pilimi. XX a. pradžioje buvo Papilio kaimas su 23 gyventojais ir Papilio nausėdija, su 6 gyventojais. Vaiguvos apylinkės Papilalio kaimas irgi gavo vardą nuo ten esančio Pilies arba Pilalės piliakalnio. Net jį supanti Traukšlynės pelkė žinoma dar ir Pilies ežero pavadinimu. Karklėnų apylinkėse, ten kur buvo piliakalnis, ta vieta vadinama Pilies lauku. O Užventyje į vadinamą Klebono prūdą , įteka upeliukas, kuris vadinamas Pilikės upeliu.

Ne visi piliakalniai išliko iki mūsų dienų. Dalį jų nuplovė upės, kita dalis nukasta imant žvyrą. Kiti smarkiai apgadinti ariant piliakalnių teritoriją, kasant bulviarūsius, karų sunaikinti ar mėgėjų iškasinėti, ieškant paslėptų loblių. Ypač padažnėjo piliakalnių žalojimas po Pirmojo pasaulinio karo. Smarkiai apgadintas Skogalio piliakalnis 1915 m. kare, vokiečių apkasų šlaitai iškasinėti duobėmis – bulviarūšiais. Ant Sirvydų piliakalnio buvo įrengtos Stulginskių ir Petravičių šeimyninės kapinės.

Žalojimo žymių yra ir ant Kalniškių, Plūščios, Papilių ir kitų piliakalnių. Dėl žalojimo žymių ir betyrineto storio, piliakalniai skirstomi į tris grupes: tikruosius, spėjamuosius ir sunaikintuosius.

Tikrieji arba neabejotini piliakalniai turi kultūrinį

sluoksnį ir įtvirtinimus, arba bent jų pėdsakus. Iš Kelmės rajone 24 esančių piliakalnių, tikrųjų priskaitoma tik 12. tai: Burbaičiai, Galiniai, Gudeliai, Kalniškiai, Kubiliai, Mockaičiai, Pagryžuvis, Papilalės, Papiliai, Piltinė (arba Bukantiškė) ir Pluščios, Vaidatoniai. Jie labai įvairūs savo dydžiu, aukščiu, forma ir įtvirtinimais. Didžiausias rajone yra Kubilių piliakalnis, kurio plotas apie 16675 m². Po jo eina Papiliai- 8360 m² ir Burbaičiai. Mažiausias – Pluščios, tik 1800 m². Aukščiausi – Burbaičių ir Kubilių piliakalniai, kurių šlaitai siekia net 24 m. Aukštas ir Papilio piliakalnis – 20 m.. Žemiausias Mockaičių piliakalnis, kurio šlaitų aukštis vos 3,5 m. Pagal formą daugiausia rajone yra nupjauto kūgio formos piliakalnių. Kiti – kalno formos. Viršutinė piliakalnių dalis statesnė, o žemutinė – nuolaidesnė, kur dažnai pasitaiko pylimų. Šlaito pylimai kartais juosia visą piliakalnį. Piliakalnio aikštelės pakraščiuose taip pat dažnai yra pylimas. Pylimams stiprinti buvo naudojami akmenys, rąstai. Ant pylimų stovėjo medinės sienos.

Piliakalnių aikštelės irgi įvairios forma ir dydžiu. Jos dažniausia ovalios, bet yra ir trikampių. Aikštelių dydis mūsų rajone esančiuose piliakalniuose nuo 96 m² (Gudeliai) iki 3500 m² (Papilalis).

Piliakalnių pašlaitėse yra gyvenviečių pėdsakai. Sodybos aptinkamos žemai slėnyje arba gretimoje aukštumoje. Šalia pilių buvo ir įtvirtintos gyvenvietės – papiliai. Jų įtvirtinimus sudaro žemi pylimai ir grioviai. Tokio papilio pėdsakai pastebimi prie Pagryžuvio piliakalnio.

Antrąją piliakalnių grupę sudaro tariamieji arba spėjamieji piliakalniai. Jų mūsų rajone yra 10: Bridvaišio,

Bulavėnų, Galvydiškės, Gaučiškės, Pašakarnio, Sirvydų, Skogalio, Šeduviškės, Šilgalio ir Pavėžupio. Tai kalvos, kurios nors ir vadinamos piliakalniais, bet neturi ryškesnių žmogaus pėdsakų - kultūrinio sluoksnio ir įtvirtinimų. Jie gali būti ankstyvieji, juose nespėjo susidaryti kultūrinis sluoksnis, arba prarado savo formą juos ariant ar kitaip žalojant.

Ir trečiąją grupę sudaro sunaikintieji piliakalniai. Apie kitus išliko tik duomenys. Toks yra Karklėnų Pilies laukas. Tai ariama dirva, o apie jo buvimą minima tik istoriniuose šaltiniuose. Ir antras mūsų rajone sunaikintas piliakalnis yra Flerijoniškėse. Jis sunaikintas pokaryje kasant žvyrą.

Lipdytos keramikos grublėtu paviršiumi rasta Burbaičių piliakalnio aikštelėje. Lipdytos keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi aptinkama ir šalia šio piliakalnio buvusioje gyvenvietėje. Lipdytos keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi ir žiestos keramikos aptikta ir Papilių piliakalnio aikštelėje. Čia pat rasta geležies lydymo krosnelių. Lipdytos keramikos grublėtu paviršiumi rasta Burbaičių piliakalnio aikštelėje. Lipdytos keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi aptinkama ir šalia šio piliakalnio buvusioje gyvenvietėje. Lipdytos keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi ir žiestos keramikos aptikta ir Papilių piliakalnio aikštelėje. Čia pat rasta geležies lydymo krosnelių ir šlako. Ariant Bukantiškės piliakalnį irgi buvo randama anglių, puodų šukių, įvairių geležies dirbinių.

1922 m. kasmet ties Pagryžuvio piliakalniu vieškelių pylimą buvo nukastas priešpilis kurio 2 m. gylyje rasta degto molio senoviška taurė, akmenis kirvukas ir žvakidė. Radiniai perduoti Kauno muziejui.

Atsitiktinai radiniai žinomi ir iš kai kurių kitų rajono piliakalnių.

Istorinių požiūriu pats įdomiausias yra Papilių piliakalnis, vadinamas Papilio pilimi arba Pilies kalnu. Prie jo randama keramikos, plytų nuolaužų, liudijančių apie kadaise čia buvusius statinius. Šiose apylinkėse rasta geležies liejykla, kur buvo lydoma geležis iš balų rūdos. Aptikta taip pat ir šlako. Ši geležies liejykla yra laikoma seniausia Lietuvoje. Be plytų nuolaužų, akmeninių įtvirtinimų čia buvo randama ir įvairių ginklų liekanų, kurių ne viena patekusi ir į Dionizo Poškos muziejų Bijotuose (Šilalės rajone).

Piliakalnis stovi dešiniajame Kražantės upės krante, virš 50 m. nuo upės lygio, gerai įtvirtintas pylimas, apsauginiais grioviais. Sprendžiant pagal buvusį gynybinį pylimą ir piliakalnio išvaizdą ši tvirtovė buvo įrengta mūsų eros pirmojo tūkstantmečio pabaigoje ir tikriausiai buvo naudota kovų su kryžiuočiais bei kalavijuočiais metu.

Pagal padavimą, kartą kryžiuočiams atakuojant Papilio pilį, vykęs nuožmus mūšis tarp žemaičių ir vokiečių. Mūšis užsitęsęs net kelias paras. Išsekus karių jėgoms, paskutiniai pilies gynėjai susideginę laužo liepsnose. Mūšio metu žuvęs Lietuvos didysis kunigaikštis Vytenis, kuris esą ir palaidotas ant piliakalnio. Kartu su juo žuvę karžygiai - Visgaila, Gedminas ir kiti kovotojai. Šį piliakalnį kaip didvyrių kapą dažnai lankydavęs Žemaitijos seniūnas Kęsgaila, kuris XV a. pirmojoje pusėje gyveno Kražiuose .

Istoriko Romo Batūros nuomone, čia buvusi rusų metraštininko Ipatijaus minima Žemaitijos kunigaikščio Vykinto pilis. Pagal metraščių priėmimą šios pilies 1251 m. atvyko Lietuvos karalius Mindaugas su savo kariuomene,

norėdamas paimti jam nepaklusnaus kunigaikščio buveinę. Bet Vykintui padėjo kunigaikštis Tautvilas, o taip pat pakviesti rusų kunigaikščio Danilos būriai, lenkų kariai. Prie pilies užvirė mūšis, kurio metu buvo nukautas kunigaikštis Vykintas, o lenkas Kočius peršovė karalių Mindaugą. Sužeistas Mindaugas buvo privestas atsitraukti.

Lietuvos istorikas Teodoras Narbutas teigia, kad 1296 m. Tytuvėnuose kryžiuočiai buvo pasistatę pilį, kuri kronikose vadinama Cydaru. Istorikai M. Balinskis ir T. Lipinskis, remdamiesi kryžiuočių laiškais, nurodo, kad tais pačiais metais šią pilį Žemaičiai sunaikino. Manoma, kad Cydaro pilis stovėjusi ant Bridvaišio piliakalnio netoli Tytuvėnų, pelkių ir tankaus miško apsupta. Pagal žmonių pasakojimus, piliakalnį supylę lietuvių paimti belaisviai. Šiaurinėje piliakalnio pusėje yra sukastas 5 m. pločio kelias, kuris šiaurės vakaruose atsiduria į klampią pelkę. Per tą pelkę buvęs pastatytas sudedamas tiltas. Abiejuose senkelio pusėse iškasti grioviai. Rytinė šio kelio dalis siekia Tytuvėnų – Pašakarnio kelią. Į ežere esančią salą, vieno metro gilumoje nuo vandens paviršiaus, veda apie 10 m. pločio slaptas kelias. Į vakarus ir šiaurės rytus nuo piliakalnio buvo taip pat per pelkę supilti slapti keliai, vadinami kūrgrindomis. Gretimame kalnelyje buvo sargai, kurie pavojui ištikus, uždegdavo laužą, išspėjantį gyventojus apie priešosią pasirodymą apylinkėse. Rytinėje pusėje esą įmūryti požemiai, kuriuose paslėpta daug turto. Toje vietoje piliakalnis yra įdubęs. Dar prieš pirmąjį pasaulinį karą archeologai, tyrinėdami šį piliakalnį, rado geležinių iečių, įvairių segių, durtuvų ir kitų senienų.

Savo forma labai įdomus Gudelių kaimo (Stulgių

sen.) esantis piliakalnis Pilikė. Šis piliakalnis yra trijų pakopų, turi du gynybinius pylimus ir dvi aikšteles. Rytinėje pusėje piliakalnį supa puslankio formos 2-3 m. aukščio pylimas. Pagal žmonių pasakojimus, ant šio piliakalnio stovėjusi trijų aukštų pilis ir gyvenęs valdovas.

Alvydiškių piliakalnį Pilikę (Šaukėnų sen.), įrengtą pelkėje, archeologas L.Kšivickis laiko vienu iš seniausių Lietuvos piliakalnių. Čia buvo sodyba ant piltinės žemės salos, kurią su krantu jungė siauras takas – kūlgrinda.

Amžių bėgyje buvo pamiršta tikroji piliakalnių paskirtis ir imta pasakoti legendas, kad piliakalnius supylę iš aplinkinių žemių kariai ar milžinai ir dažniausiai ant savo vadų kapų. Istoriniu požiūriu yra labai vertingų pasakojimų apie pilių statybą. Archeologas Liudvikas Kšivickis yra užrašęs iš Papilalio palivarko (Vaiguvos sen.) savininko F.Goštauto lūpų padavimą, kaip buvusi pastatyta pilis ant čia esančio kalnelio. Akmenių dvare apsistojo po pusę pulko raitelių ir pėstininkų. Jie suvarė apylinkių žmones pilies statyti. Viršūnėje buvo pastatyta ažuolinė siena, kad neslinktų žemė ir kalnas būtų statesnis. Čia nešė ir pylė žemes vyrai, moterys ir net vaikai. Maistą statytojams vežė iš Vaiguvos. Kai buvo pastatyta pilis, iškirto miškus, kad galima būtų stebėti ar nepasirodo priešo kariuomenė ir lengvesnis būtų susisiekimas.

Kariznų kaimo gyventojas Bronius Klimas pasakojo, kad Šilgalio (Karklėnų sen.) piliakalnis buvęs supiltas senovėje vykusių karų su švedais metu. Jį supylę kaimyninio piliakalnio gynėjai ir Žemaičių kariai. Kad piliakalnis būtų tvirtesnis ir statesnis, eilėmis klojo rastus, pylė žemes, dėjo akmenis. Toje vietoje, iš kur buvo imta ir nešta žemė, dabar

esanti bala. Priešui užpuolus pilį, gyventojai ir kariai subėgdavo į ją ir narsiai gindavosi. Ritindavo ant puolančio priešo rastus, akmenis, kubilus su verdančiu vandeniu, statines prikrautas akmenų. Kartą piliakalnį buvo užėmę švedai, bet užėjus stipriems šalčiams, buvę priversti atsitraukti.

Kažkada Juzė Matulienė pasakojusi, apie Bukantiškės piliakalnį Piltinę. Žiloje senovėje jį supylę apylinkės vyrai ir moterys, nešdamos su skraitais (sijono priekiais) žemę. Piliakalniui sustiprinti naudojo plūktą molį. Dėl to, kad piliakalnis buvo supiltas žmonių rankomis, jis ir vadinamas Piltine. K. Avižonis apie tą patį piliakalnį yra užrašęs kitą padavimą. Esą jis supiltas vienos švedų pergales garbei. Jų vadas, norėdamas palikti apie tai kokį paminklą, liepęs kiekvienam savo kareiviui atnešti žemės po bato aulą ir supilti kalną. Taip ir atsiradęs Piltinis.

Kraštotyriminkas J. Vadeikis yra užrašęs padavimą, kad Burbaičių Piliuką žiloje senovėje supylęs milžinas. Kartą per kraštą ėjęs neregėto didumo milžinas, pavargęs ir atsisėdęs pailsėti ant aukšto Kražantės kranto. Po to nusiavęs klumpes kaip kokį laivą, išpylęs prisisėmusią žemę ir iš jos pasidariusi kalva. Ji dabar vadinama Piliuku.

Apie piliakalnius pasakojamos legendos, kad ant jų prasmegusios užburtos pilys, rūmai, bažnyčios. O į piliakalnius vedantys požemiai, dažnai užrakinti geležinėmis durimis, kad požemiuose esą didžiuliai lobiai, kuriuos saugojančios piktos dvasios, vaiduokliai.

Kubilių kaime prie Prano Bartkaus sodybos yra 12 m. aukščio Birutės piliakalnis. Pietinio šlaito pakraščiu teka Gryžuva, o šiaurės vakariniu – Molkasio upelis.

Viršuje 30 cm. gylyje randamas pelenų ir anglies sluoksnis, sudėgusių rąstų liekanos. Seniau visos piliakalnio viršūnės buvo grįstos akmenimis. Pagal padavimą, Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino laikais ant šio kalno buvusi pilis. Pilies valdovas Švilpenis vedė gražią ir narsią mergaitę Birutę. Tačiau jiems laimingai gyventi trukdė dažni priešų antpuoliai. Birutė buvusi nepaprastai narsi. Ji savo vyrą lydėdavo į mūšius ir kartu sėkmingai kovėsi su nuožmiu priešu. Daug mūšių laimėjo žemaičiai, vadovaujami narsaus vado, bet kartą Švilpenio pilį apsupo skaitlingos kryžiuočių gaujos. Narsiai gynėsi pilyje užsidarę karžygiai, bet jų jėgos seko. Birutė matydama, kad priešas gali užimti pilį, paprašė ištikimų karių perskelti akmenį ir ten paslėpė vyro dovaną – brangų deimantą. Po to akmuo vėl buvęs sudėtas kaip buvęs. Priešas padegė pilį, bet narsūs žemaičiai prasiveržė pro liepsnas ir apimti neapykantos kryžiuočius iš savo krašto išviję. Tačiau kovos lauke žuvo narsioji Birutė ir jos vyras Švilpenis. Birutę kovotojai palaidojo piliakalnyje. Ją žmonės ir pavadino Birutės kalnu. Švilpenio kūną priglaudė gretimas kalnas, kuris ir vadinamas Švilpos kalnu. O Birutės brangakmenis iki šiol tebėra paslėptas viename iš septynių akmenų, kurių tik du kol kas atrasti. Vienas iš jų vadinamas Birutės akmeniu, o kitas – Lietuvos žemėlapiu. Jame atseit įžiūrėti senosios Lietuvos kunigaikštystės kontūrai.

Vienas įdomiausių savo forma Kelmės rajone yra Plūščių piliakalnis. Tai ovalios formos, stačiais šlaitais, trimis laiptinėmis pakopomis apie 10 m. kalnas, dar vadinamas Meilės kalnu. Mat pagal žmonių pasakojimus, senovėje ties Plūščios piliakalniu vykusios kovos su kryžiuočiais. Nelygioje kovoje su priešais žuvęs mylimas lietuvių karo

vadas. Pagerbdami savo karžygi, kariai kepurėmis supylė šį kalną ir pavadinę Meilės kalnu.

Gauriškės kaimo (Liolių sen.) piliakalnis Vainikė esąs pavadintas čia stovėjusios pilies valdovės ir karžygės vardu. Priešams užpuolus pilį karžygė Vainikė kartu su savo ištikimais kariais nukovusi tūkstantį priešų karių, bet kova baigėsi jos pralaimėjimu.

Apie Biržės piliakalnį pasakojama, kad baudžiamos laikais prie Biržės kalno stovėjusi sena dvaro jauja. Joje naktimis visada vaidendavosi. Niekas į tą jaują nedrįso vienas užėti ne tik naktimis, bet ir dienomis. Kartą atsirado toks drąsus lažininkas, kuris ėmė ir nuėjo į jaują naktį miegoti. Vos tik jis įėjo, tuoj sutiko nepažįstamą žmogystą, kurios dėl tamsos negalėjo gerai įžiūrėti. Bet žmogysta jį nuraminusi, sakė jo nebijoti, nes jis ne tik nieko blogo nedarys, bet dar ir didelius turtus parodys. Matydamas, kad ta baidyklė jam iš tikrųjų nieko blogo nedaro, žmogelis nuėjo su ja ieškoti kalne paslėptų turtų. Priėjęs prie piliakalnio jis mato – didžiausios krūvos aukso žėri, tviska kaip sapne. Žmogelis tuoj parbėgo namo, pasikinkė arklį į ratus ir nuvažiavo parsivežti to aukso. Bet auksas buvo užkerėtas ir žmogelis iš jo jokios naudos neturėjo.

Papilio piliakalnis (Vaiguvos sen.) yra prie klampios Plumpių pelkės su salomis ir Kilonių ežeru. Pasakojama, kad piliakalnio aikštelės įdubime irgi buvęs vanduo ir ten maudydavusios laumės. Po to šokdavusios su velniais. Šie nelabieji saugodavę ten užkastą skrynią su brangenybėmis. Kartą vidurnaktį, tarnų būrio lydima, į piliakalnį atvykusi Adošiškių dvaro ponija, su švėstu vandeniu piktoms dvasioms nubaidyti, ketindama

brangenybes išsikasti. Baudžiauninkai visą naktį kasę ir kasę ir jau buvo užtikę skrynios viršų, bet staiga ant kalno pragydęs gaidys ir skrynیا su dideliu žvangesiu nugarmėjo gilyn. Po kurio laiko ponía dar kartą atvykusi su tarnais ir atsivedusi kunigą su zakristijonu. Bet ir vėl skrynios iškasti nepavykę. Nuo to laiko velniai naktimis užpuldavę Adošiškės dvarą ir taip gąsdinę ponią už turtų ieškojimą. Ši turėjusi iš dvaro pabėgti. Vėliau tą skrynįą kažkoks žmogus buvo iškasęs, bet pasirodė velniai ir taip jį išgąsdino, kad jis kritęs vietoje negyvas.

Lyšupio ir Sirupio upelių santakoje esantis Bukantiškės (Karklėnų sen.) piliakalnis Piltinė irgi esąs supiltas tais laikais, kai buvo kariaujama su švedais. Piliakalnyje esąs požemis, kuriame gulinti didelė skrynیا su pinigais. Rytiniame kalno šlaite seniau buvusios didelės geležinės durys, užrakintos senovine geležine spyna. Vėliau tos durys nugrimzdusios į žemę. Tačiau kai pro tą kiaurymę mesdavai akmenuką, durys sužvangėdavo. Dabar jau toji anga visai užgriuovo ir nebegalima atsekti tos vietos. Naktimis žmonės mato Piltinėje degant paslėptus pinigus, bet tų pinigų dar niekas nerado ir negalėjo rasti, nes jie yra giliai požemyje. Pasakojama, kad ant Galinių (Vaiguvos sen.) piliakalnio buvo įsitvirtinę švedai, o iš čia bėgdami piliakalnyje užkasė didelę skrynįą su prisiplėštomis iš dvarų ir bažnyčių brangenybėmis. Tą vietą taip užkeikę, kad joks mirtingas žmogus negalįs tos skrynios iškasti. Vos tik kastuvai paliečia skrynios viršų, tuoj ji grimzdanti gilyn į žemę. Ant Šilgalio piliakalnio žmonės dažnai mato naktimis degant keturkampę ugnies liepsną ir mano, kad ten yra užkasta skrynیا su brangenybėmis.

Apie Aukštiškių (Tytuvėnų sen.) kaime esantį Raganinės piliakalnį šio kaimo gyventojas Jonas Gečas ir Morta Daugiadienė pasakojo, kad ant piliakalnio nakties metu ant šluotų sujodavusios iš viso krašto raganos. Jos keldavo puotas ir šokdavo su velniais ir piktosiomis dvasiomis prie laužo. O ežere, kuris seniau supo piliakalnį, gyveno laumės, kurias moterys dažnai matydavo skalbiančias žlugtą. Tos laumės labai žavingai dainuodavusios, linksmi kvatodavusios ir nardydavusios ežere. Kiti pasakoja nakties metu matę apie piliakalnį klaidžiojančias degančias žvakes ir įvairias nežemiškas pabaisas. Naktį pro piliakalnį einančius žmones dažnai vedžioja ir paklaidina nematomos dvasios.

Padubysio kaimo gyventojas Jonas Kveselis girdėjęs senus žmones pasakojant, kad senovėje toje vietoje, kur dabar yra Piliuko piliakalnis (Kukečių sen.) stovėjusi bažnyčia. Kraštą užėmę švedai, šią bažnyčią su visais turtais užpylę žemėmis ir taip atsiradęs piliakalnis. Pagal kitų žmonių pasakojimus, ant Piliuko stovėjusi švedų bažnyčia, kuri vėliau nugrimzdusi į kalną. Naktimis ir čia vaidenasi, kažkas skambina varpais ir negalima artyn prie kalno prieti. Žmonės pasitinka vaiduokliai ir veja šalin mėtydami akmenimis ir grumstais.

Pagal žmonių legendas, Pagryžuvio kaimo piliakalnyje esanti nugrimzdusi kalvinų bažnyčia, todėl ir piliakalnis vadinamas Kalvinkalniu. O po visu kalnu esą dideli požeminiai labirintai. Naktimis ties piliakalniu pasirodydavę du juodi šuneliai, kurie praėjus pro šalį žmogui – pranykdavę. Piltinės piliakalnyje esančios durys į požemius, naktimis degą pinigai. O ant Papilalio piliakalnio

stovėjusi stabmeldžių šventovė, kuri vėliau prasmego į žemę. Jos vietoje atsiradęs ežeras. Flerijoniškės piliakalnis supiltas ant 40000 kryžiuočių lavonų, kuriuos čia sumušęs milžinas Čiužas, bet ir pats žuvęs. Jis irgi čia palaidotas.

Kituose liaudies pasakojimuose atsispindi didelė meilė piliakalniams, kaip šlovingos mūsų tautos praeities liudininkams. Jų negalima ardyti, kasinėti. Tie, kurie to nepaiso, susilaukia bausmės. Ant Pašimšės kaimo (Kiaunorių sen.) piliakalnio, vadinamo Skambalo kalnu, kažkada ponai sumanę pasistatydinti sau rūmus. Tačiau statybos darbai nejudėjo iš vietos: kiek per dieną meistrai pastatydavo, tiek per naktį velnias viską nugriaudavo. Taip ponai rūmų ir nepasistatė. Dvarininkas Gruževskis norėjęs nukasti Kalniškių (Šaukėnų sen.) piliakalnį, bet sapne buvęs išpėtas, kad jei piliakalnį nukas, tai jo dvaras bus vandeny paskandintas.

Netoli piliakalnių kūrėsi senovinės gyvenvietės, kapinynai. Šalia Mineikių kaimo piliakalnio guli 2,5 m. ilgio netaisyklingos formos aukų akmuo. Pagal padavimą, prie to akmens vaidilutės kūrendavusios amžinąją ugnį. Prie Mauškalnio piliakalnio yra senkapiai. Atsitiktiniai radiniai iš X amžiaus. Senovinės sodybos liekanų randama prie Galvydžių piliakalnio.

Piliakalniai yra vertingi archeologiniai paminklai. Jie ne tik puošia kraštovaizdį, bet ir suteikia daug medžiagos archeologijos mokslui, istorijai bei kraštotyrai. Piliakalnių, kaip ir kitų kultūros paminklų apsauga, rūpinamasi nuo seno. Dar 1958 metais birželio 11 d. Kelmės rajono laikraštyje kraštotyrininkas Jonas Vadeikis išspausdino straipsnį „Susirūpinkime praeities vertybėmis“, kuriame kvietė

visuomenę ypač saugoti archeologinius paminklus. Paminklų apsaugos srityje labai daug padirbėjo visuomeninis paminklų apsaugos inspektorius Petras Jagminas. Jis ne tik aprašė visus piliakalnius, sudarė archeologinius pasus, bet ir kiekvienam piliakalniui paskyrė globotoją. Archeologinio paminklo saugotojo įsipareigojimuose numatyta nevykdyti jokių žemės darbų nei paminklo, nei jo apsaugos zonoje. Numatyta uždrausti savavališką paminklų kasinėjimą, o kaltus patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

KELMĖS RAJONO PILIAKALNIAI

1. **AKMENIAI** – žiūr. PAPILALIS
2. **AUDENIAI** – Užvenčio sen. Audenių kaime esančią kalvą vietos gyventojai vadina piliakalniu.
3. **AUKŠTIŠKIAI** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen. Tai 50 m. ilgio ir 50 m. pločio vadinamas Raganių arba Raganų kalnas. Jį iš šiaurės rytų ir pietų pusės supa Raganinių pelkė, iš vakarų – dirva. Pietų ir rytų šlaitai statūs, siekia 8 m. aukščio. Šiaurės ir vakarų šlaitai nuolaidūs. Aikštelė 30 X 21 m. 1960 metais inventorino kraštotyrininkas P. Jagminas.
4. **BIRUTKALNIS** – žiūr. KUBILIAI
5. **BIRŽĖS** piliakalnis – žiūr. KALNIŠKIAI
6. **BLIUZO** piliakalnis – žiūr. FLERIJONIŠKĖ
7. **BRIDVAIŠIS** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen., Bridvaišio ežero šiauriniame krante. Iš pietų piliakalnį juosia ežeras, iš kitų pusių – durpynas. Kalva tarsi sala. Ji gana stačiais, 5-6 m. aukščio šlaitais, viršuje yra apie 60 m. ilgio bei 26 m. pločio aikštelė kiek iškilusiu viduriu. Kultūrinio sluoksnio bei įtvirtinimų nepastebėta. 1950 m. piliakalnis apsodintas pušaitėmis ir eglaitėmis. Bendras piliakalnio užimamas plotas – 0,52 ha. Piliakalniui pasą 1960 m. surašė kraštotyrininkas P. Jagminas.
8. **BUDRIŪNAI** – piliakalnis Kiaunorių seniūnijoje, vadinamas Zbarkalniu.
9. **BUKANTIŠKĖ** – piliakalnis Karklėnų sen.,

- Bukantiškės kaime. Ten, kur dabar yra kalva, anksčiau buvo Piltinės vienkiemis. Piliakalnis yra Pyšupio ir Sirupio upelių santakos aukštumoje, pietiniai ir rytiniai šlaitai leidžiasi į Lyšupio slėnį. Jų aukštis iki 12 m. Vakariniai ir šiauriniai šlaitai žemesni ir nuolaidesni. Piliakalnio ilgis 110 m., plotis – 65 m. Aikštelė jau neišsiskiria, anksčiau ji buvusi apie 25 m. ilgio ir 12 m. pločio rytų-vakarų kryptimi. Vakariename aikštelės gale buvo 1 m. aukščio pylimas. Ariant buvę randama anglių, puodų šukių, įvairių geležinių dirbinių. Radiniai neišliko. Archeologinį piliakalnio pasą 1968 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
10. **BULAVĖNAI** – piliakalnis Liolių sen., Tytuvėnų miškų urėdijos teritorijoje, Dubysos kairiajame krante, santakoje su bevardžiu upeliu, Bulavėnų kaimo šiauriniame pakraštyje. Iš rytų piliakalnį juosia bevardis upelis, iš vakarų ir pietų – Dubysa, šiaurėje nuo gretimos kalvos skiria 110 m. ilgio siaura, gili dauba. Piliakalnio ilgis 200 m., plotis – 195 m. Šlaitai statūs, natūralūs, 16 m. aukščio. Viršuje – apie 130 m. ilgio ir 30 m. pločio netaisyklingos keturkampio formos aikštelė. Jos šiaurėje nedidelis pakilimas, tarsi išskleisto pylimo vieta. Piliakalnis apaugęs medžiais ir krūmais, kultūrinio sluoksnio nepastebėta. 1961 m. archeologinį pasą sudarė kraštotyrininkas P. Jagminas.
 11. **BUMBULIAI** – Pakražančio sen. yra Daugvėrės kalnas, kuris kartais vadinamas piliakalniu. Jis yra

130 m. ilgio ir 100 m. pločio. Kalvos viršuje, šiaurės rytų krašte yra 225 m. ilgio pylimas, kurio 70 m. ilgio dalis nuo kalvos rytinio šlaito krašto eina į vakarus, paskui lanku pasuka į šiaurę. Abejose pylimo pusėse pastebimas griovys. Išorinėje pietinėje ir vakarinėje pusėje jis nežymus, ariant užslinkęs, o rytuose ir šiaurėje gilus (apie 2,5 m. gylio). Už jo yra antras pylimas iki 3,6 m. aukščio nuo griovio dugno ir trečias – apie 10 m. pločio ir 1,5 m. gylio griovys. Pylimas juosia 90 m. pločio ir apie 200 m. ilgio pietų-šiaurės kryptimi esančią aikštę. Nustatyta, kad tai – XVI – XVIII a. kariniai įtvirtinimai. Piliakalnį 1961 m. suinventorino kraštotyrininkas P. Jagminas.

- 12. BURBAIČIAI** – piliakalnis Kukečių sen., Kražantės dešiniajame krante, santakoje su Daindziuko upeliu, Burbaičių kaimo šiauriniame pakraštyje. Seniau prie jo buvo Piliuko vienkiemis. Piliakalnis vadinamas Piliuku. Iš pietvakarių jį juosia dabar bevardis upelis, iš šiaurės vakarų ir šiaurės rytų – Kražantės slėnis, pietryčiuose pereinantis į lauką. Šlaitai į Kražantę ir upelį statūs, apie 24 m. aukščio. Viršuje – beveik apskrita, 18 m. skersmens aikštelė, kurią iš rytų ir pietų juosia pylimas. Pylimas aukščiausias pietų pusėje, į galus – žemėja. Kalno pietrytinėje papėdėje nuo lauko pusės yra 30 m. ilgio 15 m. pločio ir 1,5 m. gylio griovys. Aikštelėje aptiktas kultūrinis sluoksnis, rasta lipdytos keramikos grublėtu paviršiumi. Į pietryčius nuo piliakalnio dirvoje yra senovės gyvenvietės liekanų, kur pasitaiko rasti lipdytos keramikos lygiu ir grublėtu paviršiumi. Piliakalnis

apaugęs medžiais. Jį 1903 metais žvalgė archeologas L. Kšivickas, o 1961 metais aprašė kraštotyrininkas P. Jagminas.

- 13. BURMIUKO** kalnas – žiūr. Kuršiai
14. CYDARO pilis – žiūr. Bridvaišis
15. DAUGVĖRĖ – žiūr. Bumbuliai
16. DEVYNMSČĖDO kalnas – žiūr. Mineikiai
17. DOMEIKIAI – piliakalnis Užvenčio sen. Jį atrado 1979 metais Kultūros ministerijos mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos archeologų grupė.
18. DUOBIŠKIAI – žiūr. Bumbulai
19. FLERIJONIŠKĖ – sunaikintas piliakalnis Liolių sen. Flerijoniškės (anksčiau Tverijoniškės) kaimo šiaurės vakarinėje dalyje, Dratvens upelio dešiniajame krante. Piliakalnis dar buvo vadinamas Bliuzo, Bliužo ar Čiužo kalnu, o taip pat Čiužakalniu ir Sklepkalniu. Piliakalnis šiauriniu šlaitu rėmėsi į Dratvinį, o iš kitų pusių siekė laukus, nuo kurių buvo pakilęs 3-4 m. Kalva buvusi pailga, viršus įdubęs. Ji tarp 1950-1960 metų nukasta imant žvyrą. Pasakojama, kad 1950 metais centre buvo aptiktos mūrinio rūsio žymės. Iš jo iškasti žmogaus griaučiai, karsto liekanos. Spėjama, kad XVII-XVIII a. čia buvęs palaidotas vietos dvarininkas. Šalia piliakalnio būta senkapių. Piliakalnį 1961 metais aprašė kraštotyrininkas P. Jagminas.
20. GAIDPILIS – žiūr. Krykliai
21. GAIDŽIUPILĖ – žiūr. Pavėžupis
22. GALINIAI – piliakalnis Vaiguvos sen. Galinių kaime. Jis vadinamas Pilike arba Pilale. Beveik iš visų pusių

apsuptas Grytpelkės pelkių. Tik šiaurėje jis siekia sausumą. Piliakalnio šlaitai gana nuolaidūs, 8-9 m. aukščio. Viršuje yra ovali aikštelė, apie 20 m. ilgio ir maždaug 18 m. pločio. Jo šiaurėje žymu išskleistas apie 16 m. ilgio ir 1 m. aukščio pylimas. Aikštelė ir pylimas buvo ariami. Pastebėtas apie 0,7 m. storio kultūrinis sluoksnis. Piliakalnio šlaitai ir aikštelė apaugę medžiais bei krūmais. Archeologinį pasą jam 1960 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.

23. **GALMINAIČIAI** – piliakalnis Kiaunorių sen.
24. **GALVYDIŠKĖ** – Šaukėnų sen., Tytuvėnų miškų urėdijos teritorijoje, netoli Šonos upelio Pilike vadinama siaura, žema, ilga kalvelė. Ji apsupta pelkės. Su krantu jungė siauras piltas takas. Kalvelė apie 3 m. aukščio, 0,25-0,28 m. pločio ir apie 170 m. ilgio pietryčių – šiaurės vakarų kryptimi. Jos 110 m. ilgio vakarinis galas atskirtas skersiniu grioviu. Kultūrinio sluoksnio nepastebėta. Šalia buvęs kapinynas, kur būdavo randama keramikos. Piliakalnį 1970 metais aprašė kraštotyrininkas P. Jagminas.
25. **GAUČIŠKĖ** – piliakalnis Liolių sen. Gaučiškės kaime. Kalvelė vadinama Vainikės kalnu arba Vainikalniu. Ji yra Rūdijos upelio dešiniajame krante. Iš pietų jį juosia pelkėtas Rūdijos slėnis iš kitų pusių – kiek žemesni laukai. Šlaitai nuolaidūs, tik pietinis kiek statesnis. Aikštelė labiau neišsiskiria. Kalvos vidurys iškilus, apie 20-30 m. skersmens. Kalva nuo seno ariama, buvęs kasamas žvyras. Viršuje kultūrinio sluoksnio žymių jau nebėra, jis pastebimas tik kai kur šlaituose.

Archeologinį pasą 1961 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.

26. **MINEIKIAI** – piliakalnis Kelmės sen. Kalvelė, kurios aukštis 4-5 metrai, vadinama Deimaco kalnu arba Devynmace. Jį 1967 metais žvalgė Lietuvos Mokslų akademijos istorijos institutas.
27. **GUDELIAI** – piliakalnis Pakražančio sen., kairiajame Ančios upelio krante. Jis vadinamas Piline. Iš šiaurės rytų, šiaurės vakarų ir pietvakarių piliakalnį juosia Ančios upės slėnis ir jo daubos, bevardis upelis. Pietryčiuose nuo aukštumos skiria negili plati loma. Jos krašte buvęs griovys ir už jo pylimas – ariant jis beveik sulygintas. Šiaurės vakaruose yra antras 7 m. aukščio pylimas. Jo šiaurės vakarinis šlaitas nuo aikštelės tik 3 m. aukščio. Pylimo viršus apardytas, iškasinėtas duobėmis. Už pylimo yra 12 m. ilgio ir 7-8 m. pločio aikštelė kiek įdubusiu viduriu. Žemiau aikštelės krašto, šiaurės viduriniame šlaite yra 10 m. ilgio ir 2 m. pločio terasa, tarsi laiptai. Žemiau terasos yra siauras ožnugaris atskirtas 1 m. gylio ir 4 m. pločio grioviu. Ožnugario šiaurės vakarų gale – netaisyklingos trikampio formos 11X5 m. dydžio aikštelė. Šoniniai piliakalnio šlaitai statūs, 12-13 m. aukščio. Piliakalnio ilgis – 105 m., aukštis – apie 15 m., plotis – 45 m. Randama deginto molio liekanų. Kultūrinis sluoksnis vietomis siekia iki 30 cm. 1928 metais piliakalnį tyrinėjo archeologas Petras Bliūdžius. Buvo iškasta puodų šukių, kitų senovinių daiktų. Paminklą 1965 metais aprašė kraštotyrininkas P. Jagminas.

28. **ASNAGURKA** – žiūr. Skogalis
29. **JAUNIŠKĖ** – piliakalnis Pakražančio seniūnijoje.
30. **JOHAMPOLIS** – žiūr. Mockaičiai
31. **JUDEIKIAI** – žiūr. Palendriai.
32. **KALNIŠKIAI** – piliakalnis Užvenčio sen., vadinamas Biržės piliakalniu, kalnu, pilimis ar Biržakalniu. Jis vadintas ir Spakainasties piliakalniu. Yra Ventos kairiajame krante, į pietus nuo Kalniškių (anksčiau Spakainasties) kaimo. Iš pietų, rytų ir šiaurės piliakalnį juosia Ventos slėnis ir jos pakraščių daubos. Šlaitai statūs, 11 m. aukščio. Pietvakariuose nuo aukštumos piliakalnis atskirtas 40 m. ilgio, 6 m. pločio ir 1,5 m. gylio grioviu. Už jo kyla 4,5 m. aukščio pylimas. Jis juosia pietinį piliakalnio galą. Aikštelė 34 m. ilgio ir 22 m. pločio. Šiaurės rytiniame jos gale taip pat 1,5 m. aukščio pylimas. Kultūrinis sluoksnis 30-40 cm. 1902 ir 1905 metais piliakalnį tyrinėjo archeologas L. Kšivickis. 1965 m. pasą jam sudarė kraštotyrininkas P. Jagminas.
33. **KALVIAI** – ilgą laiką ši kalva, esanti Kražių sen., netoli Petro Levicko sodybos ir vadinama Kartuvių kalnu, buvo laikoma piliakalniu. Jai netgi archeologinį pasą sudarė P. Jagminas, tačiau tai buvo klaida.
34. **KARKLĖNAI** – sunaikintas piliakalnis Karklėnų seniūnijoje. Ši vieta vadinama Pilies lanku. Tai 3 ha ploto žema, nuo seno ariama kalvelė, buvusio Karklėnų dvaro laukuose. Įtvirtinimo pėdsakų nėra.
35. **KATARŠIŠKIAI** – piliakalnis Užvenčio sen. į šiaurės rytus nuo Kataršiškių kaimo ir į pietvakarius nuo Kerbedėlių kaimo. Prie abiejų kaimų ribos yra apie 8

ha ploto kalva, vadinama Levo arba Labūnavėlės vardu. Į pietus nuo jo yra Labūnavos ežeras. Kalvos šlaitai statoki, jokių įtvirtinimų ar kultūrinio sluoksnio pėdsakų nėra.

36. **KILIONIAI** – žiūr. Papilalis
37. **KNYTUVA** – žiūr. Papilalis
38. **KOPLYČKALNIS** – žiūr. Pažvarkulis
39. **KRYKLIAI** – šiuo vardu kraštotyrininkas B. Buračas nurodo du piliakalnius, esančius Šaukėnų seniūnijoje – Gaidpilę ir Vistpilę.
40. **KRUPINĖ** – kraštotyrininkas B. Buračas nurodo Šaukėnų seniūnijos Krupinės kaime esantį piliakalnį, vadinamą Velnio pylimu.
41. **KUBILIAI** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen. Kubilių (anksčiau Papušynio) kaime, vadinamas Birutės kalnu arba Birutkalniu. Jis yra Dubysos kairiajame krante santakoje su Gryžuvos upeliu. Iš pietų piliakalnį juosia Gryžuvos, iš vakarų – Dubysos slėniai, o iš kitų pusių – daubos. Šlaitai gana statūs, natūralūs. Nuo Dubysos pusės yra nevisai lygi 70 m. ilgio ir 50 m. pločio aikštelė. Ji buvusi ariama. Rytiniame krašte buvęs apie 80 cm. Aukščio pylimas, tačiau ariant išskleistas, vos pastebimas. Šiaurės vakarų krašte taip pat buvęs pylimėlis. Aikštelėje yra kultūrinis sluoksnis. Piliakalnis yra 145 m. ilgio ir 115 m. pločio. Archeologinį pasą 1958 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
42. **KŪPRĖ** – žiūr. Paprūdžiai
43. **KURŠIAI** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen. Kalva vadinama Burniuko kalnu. Ties kalnu yra pilkapiai su

II-IV a. įkapėmis.

44. **LABŪNAVĖLĖ** – žiūr. Katarškiškiai

45. **LEVO** kalnas – žiūr. Katarškiškiai

46. **LIOLIAI** – žiūr. Gauriškė.

47. **MAUŠKALNIS** – piliakalnis tarp Girnikų ir Žeberių kaimų. Didesnė kalvos dalis priklauso Žeberiams. Ant jo yra VII a. senkapis. Radiniai patalpinti Užvenčio kraštotyros muziejuje.

48. **MEILĖS** kalnas – žiūr. Plūščios.

49. **MIKUTO** kalnas – žiūr. Šunikiai.

50. **MOCKAIČIAI** – piliakalnis Kiaunorių seniūnijoje. Jis yra į pietus nuo buvusio Johampolio dvaro ir vadinamas Kapukais. Tai pailga kalva, jos kraštai apardyti. Geriausiai išlikęs 3,5 m. aukščio šlaitas. Viršuje kalno yra apie 50 m. ilgio ir 10 m. pločio aikštelė, kurios galuose dar išlikę pylimo žymių. XX a. pradžioje piliakalnį žvalgė archeologas L. Kšivickis.

51. **PAGRYŽUVIS** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen., kairiajame Gryžuvos upelio krante prie tuberkuliozinės ligoninės. Kalva vadinama Pagryžuvio arba Gryžuvos piliakalniu, Pilies arba Kalvėnų kalnu. Iš šiaurės vakarų, šiaurės rytų ir pietryčių jį supa Gryžuvos slėnis. Piliakalnio šlaitai statūs – 12-13 m. aukščio. Aikštelė netaisyklinga, keturkampė, grįsta nedideliais akmenimis. Šį grindinį dengia 15-20 cm. Žemės sluoksnis. Aikštelė apie 15 m. pločio ir 24 m. ilgio pietvakarių – šiaurės kryptimi. Piliakalnio pagrindo ilgis 70 m., plotis 60 m., aukštis 18 m. Archeologinį pasą 1960 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.

52. **PAPILALIS** – piliakalnis Vaiguvo seniūnijoje Papilalio ir Kilonių kaimuose. Jis vadinamas Pilale, Pilike, Pilimi, yra Traukšlynės pelkės šiaurės vakarų pusėje. Iš rytų ir pietų piliakalnį juosia pelkė, iš pietvakarių – bevardžio upelio slėnis. Šlaitai statūs, 11 m. aukščio. Šiaurės rytuose ir šiaurės vakaruose kalvos šlaitai žemesni, tik 5-6 m. aukščio. Viršuje ovali 42 m. ilgio ir 30 m. pločio aikštelė, kurios šiaurinę kraštą juosia 20 m. ilgio ir 1,3 m. aukščio pylimas. Aikštelėje tamsi, juoda žemė, randama sugirgždėjusios geležies, keramikos liekanų. Piliakalnio šiaurės – šiaurės rytų pašlaitėje yra likęs piliakalniui nepanaudotas 36 m. pločio kalvos kraštas, sudaręs tarsi papilį, nes jį juosia nedidelė dauba. Piliakalnio ilgis 95 m., plotis 68 m., aukštis 15 m. Šalia piliakalnio yra IX-XII a. senkapiai, kuriuose rasta įvairių papuošalų. Piliakalnį 1903 metais žvalgė archeologas L. Kšivickis. Archeologinį pasą 1960 metais sudarė kraštotyrininkas P. Jagminas.

53. **PAPILIAI** – piliakalnis Pakražančio sen. Jis yra dešiniajame Kražantės krante, aukštumoje. Iš šiaurės rytų, rytų ir pietvakarių jį juosia gilus upės slėnis, iš kitų pusių – mažesni kloniai. Šlaitai nuo upės slėnio apie 20 m., iš kitų pusių – 7-8 m. aukščio. Viršuje ovali 65 m. ilgio ir 45 m. pločio aikštelė. Jos vidurys ir šiaurės rytinė dalis iškilę. Pietvakarių, vakarų ir šiaurės vakarų kraštą juosia 120 m. ilgio, apie 1 m. aukščio kiek apardytas pylimas. Aikštelėje prie pylimo pastebimas kultūrinis sluoksnis. Aptikta lipdytos grublėtu paviršiumi ir žiestos keramikos,

- geležies lydimo krosnelių ir šlako. Spėjama XIII a. viduryje čia buvus Žemaitijos kunigaikščio Vykinto pilį. Piliakalnio ilgis 125 m., plotis – 85 m. 1960 metais archeologinį pasą užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
- 54. P APRŪDŽIAI** – tai Kūprės miško 6, 7, 12 ir 13 kvartaluose esantys kalneliai, vadinami Švedkalniais ar Švedpiliais (Pakražančio sen.). Tai netaisyklingas apie 640 m. ilgio ir 120-220 m. pločio plotas, tarsi apjuostas smėlio pylimų. Jame yra apie 20 įvairaus dydžio kalvelių, panašių į pilkapius. Atrodo, kad tai vėjo supustytos kalvelės, kurios neteisingai vadinamos piliakalniu.
- 55. P APUŠYNIS** – žiūr. Kubiliai.
- 56. P ASPASTIS** – Karklėnų sen. Paspasčio kaime yra Spasčio ir Spasčiuo kalvos. Spasčio kalva primena piliakalnį, bet iš tikrųjų tai nėra piliakalnis. Greičiausiai tai buvusi apeiginė vieta.
- 57. P AŠAKARNIS** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen. į šiaurės rytus nuo buvusio Pašakarnio dvaro, miško pakraštyje. Tai nuolaidžiais šlaitais, 6-8 m. aukščio kalva, vadinama Pile. Kalvos viršuje yra apie 70-80 m. ilgio ir 25-30 m. pločio nuolaidžiais pakraščiais aikštelė. Joje kultūrinio sluoksnio pėdsakų nepastebėta.
- 58. P AŠIMŠĖ** – sunaikintas piliakalnis Kiaunorių sen. Buvusio Pašiaušės dvaro sodybos vakariniame pakraštyje yra kalva, vadinama Skambalo kalnu. Tai taisyklinga keturkampė kalva, kurios viršuje yra 50 m. ilgio ir 16 m. pločio aikštelė. Kalvos šlaitai 6,5 m. aukščio, taisyklingi, statūs, iš trijų pusių yra terasos. Terasų nėra tik pietvakariniame gale. Čia padarytas kelias užvažiuoti ant kalno. Gyventojai teigia, kad tai buvęs piliakalnis. Vėliau ant jo buvęs pakabintas dvaro varpas, kviesdavęs darbininkus į darbą. Jis buvęs ir dvarininkų pramogų vieta.
- 59. P AVĖŽUPIS** – piliakalnis Šaukėnų sen. Į šiaurę nuo buvusio Šilo Pavėžupio dvaro, miško pakraštyje yra kalva, vadinama Gaidžiupile. Ji nuolaidžiais, 3-4 m. aukščio šlaitais ir apie 25 m. skersmens aikštele. Piliakalnis 42 m. ilgio ir 37 m. pločio. Įtvirtinimų ir kultūrinio sluoksnio nepastebėta. 1968 metais archeologinį pasą užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
- 60. P AŽERYŠ** – piliakalnis Karklėnų seniūnijoje. Pagal archeologą L. Kšivickį, Pažerio kaime yra Gegužkalniu vadinamas piliakalnis. Ant jo išlikę trobesių liekanų.
- 61. P AŽVARKULIS** – piliakalnis Kukečių seniūnijoje. Kalva, vadinama Koplyčkalniu, yra netoli Žvarbulio upelio vagos. Jis apvalios formos, 55 m. ilgio ir 45 m. pločio, šlaitai 8 m. aukščio. Iš šiaurės piliakalnį supa upelio slėnis, iš rytų, pietų ir pietvakarių – ariama dirva ir pieva. Kalvos viršuje yra 22 m. ilgio ir 12 m. pločio įdubusiu viduriu aikštelė. Nuo jos vakariniame pakraštyje yra 3 m. aukščio ir 10 m. ilgio pylimas. Kultūrinis sluoksnis suardytas ir nežymus. Rytinis piliakalnio pakraštys nuardytas bulvių rūšių. Pietinis šlaitas seniau buvo ariamas. Archeologinį pasą 1968 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
- 62. P IKELIAI** – piliakalnis Vaiguvos seniūnijoje.

- 63. PILIUKAS** – žiūr. Burbaičiai.
- 64. PILTINĖ** – žiūr. Bukantiškė
- 65. PLŪŠČIOS** – piliakalnis Pakražančio sen. Piliuke arba Meilės kalnu vadinama kalva yra į pietus nuo Plūščių kaimo. Ji aukštesnė už gretimas aukštumas, iš rytų juosia nedidelė pelkė, iš kurios ištekėjo bevardis upelis. Tai mažas piliakalniukas – 55 m. ilgio ir 45 m. pločio, vos 8 m. aukščio šlaitais, apardytai bulviarūsių. Bet viename šlaite dar galima matyti dvi 5-6 m. pločio terasas. Viršuje yra ovali 14 m. ilgio ir 10 m. pločio aikštelė. 1960 metais piliakalniui archeologinį pasą užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
- 66. PUIKIŠKĖ** – kalva esanti Šaukėnų sen. (Tytuvėnų miškų urėdijos Gelučių girininkijos Gelučių miško 2 ir 5 kvartaluose. Iš trijų pusių ji apsupta Varnapelkės, dar vadinama Varnopelkės piliakalniu. Tačiau tai natūrali kalva (70 m. ilgio ir 60 m. pločio) be piliakalnio požymių. Kartais dar ji vadinama Varnališkio kalva.
- 67. RAGANINĖ** – žiūr. Aukštiškiai.
- 68. RAGANŲ KALNAS** – žiūr. Aukštiškiai.
- 69. SIRVYDAI** – Piliakalnis Kelmės sen. į šiaurę nuo buvusio Sirvydų dvaro. Tai 90 m. ilgio ir 40 m. pločio kalva, dar vadinama Kapukais. Ji pailga, pietryčių – šiaurės vakarų kryptimi, juosiamą nedidelių daubų ir pelkės. Šoniniai šlaitai statesni, apie 8 m. aukščio, galai nuolaidesni. Viršus apie 50 m. ilgio ir 12 m. pločio, iškilus, aikštelė neišsiskiria. Įtvirtinimo pėdsakų nėra. Aikštelėje buvo laidojami Sirvydų dvaro savininkai

- Petravičiai ir Stulginskai, todėl kalvą ir imta vadinti kapukais. Piliakalnį 1961 metais aprašė kraštotyrininkas P. Jagminas.
- 70. KAISTKALNIS** – žiūr. Skogalis.
- 71. SKAMBALO KALNAS** – žiūr. Pašimšė.
- 72. SKOGALIS** – piliakalnis Tytuvėnų apyl. sen., buvusio Padegsnio dvaro žemėje, Bridvaišio ežero pietrytiniame krante. Seniau jį vadino Skaistkalniu, Jasnagurka. Kalva pailga, rytų-vakarų kryptimi, 120 m. ilgio ir 78 m. pločio. Šiaurinis šlaitas statesnis, apie 410 m. aukščio. Galai nuolaidūs, viršus apie 65 m. ilgio ir 25 m. pločio, bet aikštelė neišsiskiria. Kultūrinio sluoksnio ir įtvirtinimų nepastebėta. Piliakalnio archeologinį pasą 1960 metais užpildė kraštotyrininkas P. Jagminas.
- 73. SPAKAINASTIS** – žiūr. Kalniškiai.
- 74. SPUNSČIUKAS** – žiūr. Paspąstis.
- 75. SPUNSTIS** – žiūr. Paspąstis.
- 76. SUDKALNIS** – žiūr. Šunikai.
- 77. ŠALTINIAI** – kalva Kelmės apyl. sen. Archeologas P. Tarasėnka ją pavadino piliakalniu ir nurodė esant Juodeikių kaime (taip anksčiau vadinosi Šalteniai). Bet ši kalva piliakalnio požymių neatitinka.
- 78. ŠANKIAI** – žiūr. Šeduviškė.
- 79. ŠEDUVIŠKĖ** – piliakalnis Liolių sen. Šeduviškių kaimo pietrytiniame pakraštyje, prie ribos su Šankiais. Tai 120m. ilgio ir 85 m. pločio kalva, apjuosta Šankių pelkės. Šlaitai 8-9 m. aukščio, aukščiausias pietinis, o rytinis ir vakarinis – nuolaidesni. Aikštelė ovali – 54 m. ilgio ir 45 m.

pločio. Ties viduriu maždaug 15 m. skersmens ir 1,5 m. gylio įdubimas, atrodo natūralus. Kultūrinio sluoksnio pėdsakų nepastebėta.

80. **ŠILGALIS** – piliakalnis Karklėnų sen., Šilgalio kaime prie ribos su Tamkių kaimo laukais. Kalva vadinama Pilike. Ji yra Ančios upelio dešiniajame krante, 6-7 m. aukščio, 70 m. ilgio ir 60 m. pločio. Iš šiaurės piliakalnį supa pelkė, iš rytų – dirva, iš pietų ir vakarų – Dubravio upelio slėnis. Kalvos centre yra trikampio formos 20 m. ilgio ir 15 m. pločio sunkiai išskiriama aikštelė. Kultūrinio sluoksnio ir įtvirtinimų nepastebėta. 1969 m. archeologinį pasą sudarė kraštotyrininkas P. Jagminas.
81. **ŠIMKAIČIAI** – žiūr. Vaidatoniai.
82. **ŠUNIKIAI** – piliakalnis Užvenčio apyl. sen., Šunikių kaimo šiaurinėje dalyje. Tai nedidelė kalvelė, labai nuolaidžiais šlaitais, be piliakalnio požymių, nors kai kuriuose šaltiniuose nurodoma kaip piliakalnis. Ši kalva dar vadinama Sudkalniu arba Mikuto kalnu.
83. **ŠVEDKALNIAI** – žiūr. Paprūdžiai.
84. **ŠVEDPILIAI** – žiūr. Paprūdžiai.
85. **TAMKIAI** – žiūr. Šilgalis.
86. **TYTUVĖNAI** – žiūr. Cydaras.
87. **TVERIJONIŠKĖ** – žiūr. Flerijoniškė.
88. **VAIDATONIAI** – piliakalnis Pakražančio sen., Ančios upelio kairiajame krante. Vadinamas Pilike. Iš šiaurės vakarų, šiaurės rytų ir pietryčių jį juosia Ančios slėnis. Šlaitai statūs, apie 17 m. aukščio. Pietvakariuose nuo aukštumos supiltas kūgio formos pylimas, kuris yra 2,5 m. aukščio. Aikštelė maža,

trikampė, tik 6 m. pločio ir 14 m. ilgio. Pylimas ir aikštelė gerokai apardyti, kultūrinio sluoksnio nerasta. Piliakalnis pailgas, ovalios formos, 83 m. ilgio ir 50 m. pločio. 1968 metais archeologinį pasą sudarė kraštotyrininkas P. Jagminas.

PANAUDOTA LITERATŪRA

1. Biržės kalnas // Lietuvių enciklopedija. T. 2.- Bostonas, 1954.- P. 22.
2. Bitvinskas, Algimantas. Aukštiškių piliakalnis. - Iliustr. / Algimantas Bitvinskas // Bičiulis. - 1992, kovo 7.
3. Bliūzas // Lietuvių enciklopedija. T. 3. - Bostonas, 1954. - P. 76.
4. Briedvaišio piliakalnis // Kultūros barai, 1968, Nr. 10. - P. 73.
5. Daugvėrė // Lietuvių enciklopedija. T. 4. - Bostonas, 1954. - P. 361.
6. Jovaiša, E. Kelmės rajono archeologijos paminklai / E. Jovaiša // Komunistinis žodis (Kelmė). - 1974, gruodžio 19.
7. Karklėnai // Lietuvių enciklopedija T. 11. - Bostonas, 1957. - P. 26.
8. Katarskiškiai //Lietuvių enciklopedija. T. 11. - Bostonas, 1957. - P. 160.
9. Klimašauskas, Bronislavas. Kas tu, mįslingoji Daugvėrė? / Bronislavas Klimašauskas // Bičiulis (Kelmė). -1991, bal. 20.
10. Končius, A. Dėmesingi gamtos apsaugai / A. Končius // Komunistinis žodis (Kelmė). - 1976, vas. 7.
11. Kudaba, Česlovas. Kalvotoji Žemaitija / Česlovas Kudaba. - Iliustr. V., 1977. - P. 8, 10, 31, 42.
12. Kudaba, Česlovas. Prie Gryžuvos / Česlovas Kudaba . - Iliustr. // Komunistinis žodis (Kelmė). - 1976, rugs. 10.
13. Kudaba, Česlovas. Senoji Žemaitija / Česlovas Kudaba. - Iliustr. // Kultūros barai. - 1970, Nr. 7. - P. 39-40.
14. Kudaba, Česlovas. Upelių pakrantėmis / Česlovas Kudaba. - V., 1977. - P. 45-52.
15. Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. - V., 1973. - 828 p.
16. Lioliai // Lietuvių enciklopedija. T. 16. - Bostonas, 1958. - P. 249-250.
17. Markelevičius, J. Ką veikė archeologų ekspedicija / J. Markelevičius // Komunistinis žodis (Kelmė). - 1974, rugpj. 22.
18. Michelbertas, Mykolas. Seniausia Kelmės krašto praeitis / Mykolas Michelbertas. - Iliustr. // Kelmės kraštas. - V., 1997. - P. 8-29.
19. Michelbertas, Mykolas. Seniausia Kražių praeitis / Mykolas Michelbertas // Mokslas ir gyvenimas. - 1967, Nr. 3. - P. 35.
20. Mietkalnis // Lietuvių enciklopedija. T. 18. - Bostonas, 1959. - P. 358.
21. Nezabitauskas, A. Karklėnų apylinkių paminklai / A. Nezabitauskas // Komunistinis žodis (Kelmė). - 1965, gruodž. 16.
22. Nezabitauskas, A. Šeduviškės piliakalnis / A. Nezabitauskas // Komunistinis žodis (Kelmė). - 1968, bal. 4.

23. Ramanauskaitė, Juzefa. Kakarykalis / Juzefa Ramanauskaitė // Bičiulis. – 1992, birž. 3.
24. Ramanauskaitė, Juzefa. Žvyrkalis / Juzefa Ramanauskaitė // Bičiulis. – 1992, bal. 8.
25. Rimkus, Vaclovas. Biržės kalnas / Vaclovas Rimkus // Komunistinis žodis (Kelmė). – 1969, spalio 4.
26. Rimkus, Vaclovas. Bukantiškės piliakalis / Vaclovas Rimkus // Bičiulis (Kelmė). – 1992, rugpj. 26.
27. Rimkus, Vaclovas. Mineikių aukuro akmuo / Vaclovas Rimkus // Bičiulis . – 1992, liepos 18.
28. Rimkus, Vaclovas. Ir kraštotyrininkams įdomu / Vaclovas Rimkus // Komunistinis žodis (Kelmė). – 1971, kovo 18.
29. Rimkus, Vaclovas. Kipškalis / Vaclovas Rimkus // Bičiulis. – 1991, geg. 11.
30. Rimkus, Vaclovas. Kultūros paminklai ir gyvenimas / Vaclovas Rimkus // Komunistinis žodis (Kelmė). – 1969, geg. 26.
31. Rimkus, Vaclovas. Kunigaikščio Vykinto pilis / Vaclovas Rimkus // Bičiulis (Kelmė). – 1992, geg. 6.
32. Rimkus, Vaclovas. Šilalė / Vaclovas Rimkus // Bičiulis (Kelmė). – 1992, geg. 27.
33. Rimkus, Vaclovas. Vardai, vardeliai ... / Vaclovas Rimkus // Komunistinis žodis (Kelmė). – 1971, rugpj. 14.
34. Rimkus, Vaclovas. Vokytkalnis / Vaclovas Rimkus // Bičiulis (Kelmė). – 1992, lapkr. 14.

35. Rukas, Antanas. Ir piliakalniai prabyla / Antanas Rukas // Komunistinis žodis (Kelmė). – 1968, lapkr. 23.
36. Šaulys, V. Kur kovėsi Vytenis... / V. Šaulys // Kultūros barai. – 1970, Nr. 5. – P. 74.
37. Šaulys V. Prie Kražantės / V. Šaulys // Kultūros barai. – 1968, Nr. 12. – P.70.
38. Šilo Pavėžupis // Lietuvių enciklopedija. T. 29. – Bostonas, 1963. – P. 500.
39. Tarasėna, P. Lietuvos piliakalniai / P. Tarasėna. – Iliustr. – V., 1956. – P. 95.
40. Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 1-4. – V., 1985 – 1988.
41. Tijiūnaitė, G. Gražus Piliuko piliakalis / G. Tijiūnaitė // Komunistinis žodis. – 1976, birž. 12.
42. Tytuvėnai // Lietuvių enciklopedija. T. 21. – Bostonas, 1964. – P. 254-258.
43. Tytuvėnai / Sud. R. Krivickaitė. – Kaunas, 1996. – P. 8-9.
44. Vadeikis, Jonas. Bundanti žemė / Jonas Vadeikis // Komunistinis žodis. – 1968, geg. 9.
45. Valančius, Motiejus. Pilys / Motiejus Valančius // Raštai. T. 1. – V., 1972. – P. 364.
46. Valkaitė – Kulikauskienė, K. Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai / K. Valkaitė – Kulikauskienė. – V., 1958. – P. 23.
47. Višinskis, Povilas. Raštai / Povilas Višinskis. – V., 1964. – P. 398 – 400.

NEPUBLIKUOTA MEDŽIAGA

1. Karklėnų apylinkės kultūros paminklai / Sud. N. Timofejeva : [lankstinukas]. – Kelmė, 1983. – 4 iliustr. lap.
2. Kražių apylinkės kultūros paminklai / Sud. N. Timofejeva : [lankstinukas]. – Kelmė, 1983. – 6 iliustr. lap.
3. Liolių apylinkės kultūros paminklai / Sud. N. Timofejeva : [lankstinukas]. – Kelmė, 1982. – 6 iliustr. lap.

TURINYS

Kaip atsirado piliakalniai -----	1
Kelmės rajono piliakalniai -----	18
Panaudota literatūra -----	34

